

THE ARMENIAN MANUSCRIPT OF THE STRAHOV LIBRARY (STEPHANYAN'S *GRAMATICE*)

DAVIT GHAZARYAN

(Matenadaran Mesrop Mashtots Research Institute
of Ancient Manuscripts, Yerevan,
Department of Armenian Art History and Theory,
Yerevan State University)

This paper aims to present the only Armenian manuscript of the Library of the Royal Canonry of Premonstratensians at Strahov (Czech Republic). It is being studied for the first time (Bibliotheca regiae canonice Strahov-Pragae, Num 536, Sign D.C.V.8.). It is the so called Stephanyan's Gramatice (author is Stephanos Stephanyan Roshka), which is rewritten in 1726 in Stanislavov by scribe Martiros Senienc. The Stephanyan's Gramatice is a variation of Gramatice of the Armenian language. This is the fifth known manuscript of the Stephanyan's Gramatice all over the world.

Keywords: Armenian art, Stephanyan's Gramatice, Stephanos Stephanyan Roshka, Strahov Library, unpublished Gramatice, Polish Armenians, Stanislavov.

In the heart of the Czech Republic's capital in Prague is located the Library of the Royal Canonry of Premonstratensians at Strahov – or the Strahov Library, as it is known among scholars. The library is one of the oldest in Czech and its development, virtually uninterrupted, can be traced back to the middle of the 12th century, when the Premonstratensian monastery was established at Strahov. For ages Strahov Library is famous for its collection. At present there are more than 3,000 manuscripts and 1,500 incunabula; the overall number of volumes is estimated at roughly 200,000.¹

In 2018 I was in Prague on the occasion of the “Treasures of the earliest Christian nation: Spiritual Art and Music in Mediaeval Armenian Manuscripts” exhibition, which took place in the Theological Hall of the Strahov Library from October 8th to November 6th. And it found out, that there is an Armenian manuscript in Strahov's collection, which has been recently discovered by the library staff². There is no information when and how the Armenian manuscript came to the library.

¹ Brodsky P., Parez J., *Catalogue of the Illuminated Manuscripts of the Strahov Library*, Praha, 2008, pp. 33–36.

² We are grateful to the responsible for the libraries and museums of Strahov Monastery C. Shidlovsky, who told us about the Armenian manuscript and let me study it.

Studying the manuscript one finds out, that it is so called Stephanyan's *Gramatice*, which is rewritten in 1726 in Stanislavov by scribe Martiros Senienc. The Stephanyan's *Gramatice* is a variation of *Gramatice* of the Armenian language.

The author of the *Gramatice* is Stephanos Stephanyan Roshka Kamenatsi, who is known as Stephanos Roshka. Theologian, philosopher, grammatologist, reformer of the Armenian Catholic Church and calendar in Poland Stephanos Roshka (1670–1739), perhaps, is the latest Polish Armenian, who is a author of many works not only in Armenian, but also in many foreign languages.³ Although many of Roshka's works have been published during his life and after his death, some works were not published yet. This fact makes the handwriting examples more important, which are kept in the many collections.

The *Gramatice* is one of non-published works of Roshka. Before our study it had been known only four handwritten examples of this work all over the world.⁴ One, which is an autograph manuscript written in 1718 in Stanislavov, is in the collection of Matenadaran Scientific Research Institute of Ancient Manuscripts named after Mesrop Mashtots (Yerevan, Armenia, Mns. 10813)⁵. The one from others, which is a copy of 1723, is in the collections of Vatican (Borgian library, Mns. Olim. L. II 16).⁶ The second one is in the collection of the Foundation of the Polish–Armenian's Culture and Heritage in Warshava.⁷ The last one is in the private collection of Khachik (Qristaphor) Lukach in the Gerla.⁸

So the only Armenian manuscript of the Strahov Library is the fifth example of the *Gramatice* of Armenian language of Stephanos Roshka, which is an interesting interpretation of the *Gramatice*, what is known among scholars, even it has not been published yet.

³ About life and the heritage of S. Roshka see Woskyan H., *A. Step'anos Roška, b. Mateos v. Julayec'i* [A. Stephanos Roshka, b. Matevos Jughaetci], Vienna, 1968, pp. 3–106; Mnacakanyan P., *Lehahayer: Jêragrakan žaràngutyun* [Polish Armenians: Manuscript Legacy] (in Armenian and in Polish), Yerevan, 2017, pp. 32–34, 40–69.

⁴ Mnacakanyan P., *Lehahayer: Jêragrakan žaràngutyun* [Polish Armenians: Manuscript Legacy], p. 46.

⁵ Malkhasyan A., *C'uc'ak jêragrac' Maštoc'i anvan Matenadarani* [Catalogue of manuscripts of the Mashtots Matenadaran], v. III, Yerevan, 2007, p. 213.

⁶ Tisserant E., *Codices Armeni Bybliothecae Vaticanae Borgiani, Vaticani Berberiani chisiani*, Rome, 1927, p. 18.

⁷ Mnatsakanyan P., *Kultura języka ormiańskiego w dawnej Polsce*, Krakow, 2015, p. 167. About this example we know from our colleague of Matenadaran Piruz Mnacakanyan, who is the author of the book "Polish Armenians: Manuscript Legacy", to whom we are grateful.

⁸ Woskyan H., *A. Step'anos Roška, b. Mateos v. Julayec'i...*, p. 49; Woskyan H., *C'uc'ak jêragrac', vor i Handes amsorya* [Catalogue of manuscripts, published in the Handes monthly], Vienna, 1976, pp. 268–269.

Bibliotheca regiae canonicae Strahov-Pragae
 Num 536
 Sign D.C.V.8.

STEPHANYAN'S GRAMATICE⁹

STANISLAVOV

1726

SCRIBE: Martiros Senienc.

FOLIOS: 184 (unwritten: 1r--2v, 184rv). PARTS: I to 23 x 8. MATERIAL: paper watermarked with lines and an incomprehensible image with Russian cross into the rectangular frame. SIZES: 14.8 x 9.6 cm. WRITING: one column (13 x 7,4 cm). SCRIPT: notrgir. LINES: 20. BINDING: (2nd half of the 20th century, odded during the restavration)^a white leatherette over carton boards, lining from unwritten white paper. Marginal sides: with red and black splashes. PROTECTIVE SHEET: 1 + 1: unwritten white paper, parts of the linings, odded during the restavration.

STATE: Satisfactory, the binding's leatherette is dirty. The paper in some parts is changed its color and yellowished from moisture. The manuscript was renovated and rebounded in the 2nd half of the 20th century.

C O N T E N T S

3r–183v Stephanyan Gramatice Քերականութիւն Ստեփանեան

A. 3r–75v **Part I**: About the Declension of Nouns and Conjugation of Verbs

Գիրք առաջին. Յաղագս հոլովման անուանց եւ լծորդութեան բայից

1. 3r–9v Chapter I: The 1st declension with “այ” (**ay**) Genitive case

Գլուխ Առաջին. Առաջին հոլովումն, որոյ սեռական եղիցի այ – Եզակի. Անուանական՝ Աղամ, Աղամի, սեռական Աղամայ, Աղամին... ժամ երեկոյին, ծով ահեղ:

2. 9v–15v Chapter II: About the Declension of the Irregular Nouns and the Numerals

Գլուխ Բ. Յաղագս հոլովման անուանց անկանոնաց եւ թուականաց – Եզակի. Ան.՝ հայր, սեռ.՝ հոր... կամ բոլորեցունց եւ այլն, ամէնքը:

3. 15v–20v Chapter III: About the Declension of the Pronouns

Գլուխ Գ. Յաղագս հոլովման դերանունանց նախագաղափարաց – Ես դերանուն առաջին դիմի այսպէս հոլովի. Եզակի. Ան.՝ ես, ես, սեռ. իմ, իմը... Այդ – այդորիկ, այն – այնորիկ:

⁹ We are grateful to our colleague of Matenadaran Tatevik Manukyan (PhD in Philology), who is mentioned in the Armenian *Gramatice*, and help us with this manuscript.

4. 20v–4r Chapter IV: About the Derivative Pronouns

Գլուխ Դ. Յաղագս անանգական դերանունանց – Իմ, քոյ, իւր, մեր, ձեր, այլ, միւսն հոլովին որպէս անունք... ամենայն իրիք եւ այլն, այլ իմն:

5. 24r–58v Chapter V: About the Conjugation of Verbs

Գլուխ Ե. Յաղագս լծորդութեան բայից – Եմ. եղանիմ եւ լինիմ բայք գոյականք չունին... զարթուցեալ ի զարթուցանեմ եւ զարթնում եւ այլն:

6. 58v–75v Chapter VI: About the Irregular Verbs

Գլուխ Զ. Յաղագս անկանօն բայից – Սահմանական եղանակին ժամանակ ներկայ՝ գամ, գաս, գայ, գամք, գայք, գան... ներկայ եւ անկատար՝ թուիլ, ապառնի՝ թուիլոց:

B. 76r–134r **Part II**: Primary education or about eight Parts of Speech

Գիրք երկ[ր]որդ. Նախակրթութիւնք կամ յաղագս ութից մասանց բանի – Քերականութիւնն կամ գրականութիւնն բաղկանայ ի բանէ, ի բառից, ի վանգից եւ ի գրոց... նախադրութիւնն, մակբայն, միջարկութիւնն, շաղկապն ոչ հոլովին:

1. 77r–83v Chapter I: About the Noun

Գլուխ Ա. Յաղագս անունն - Անուն է մասն բանի, որ զհոլովս ունի եւ զժամանակս ոչ... ութերորդն, որոյ սեռականն եզերի յու, որպէս՝ ժամ, ժամու:

2. 83v–108v Chapter II: About the Declension of the Nouns

Գլուխ Բ. Յաղագս հոլովման անունանց - Անունք բաղադրեալք իբր ու միշտ որպէս պարզքէն հոլովին... եւ ի յոգնական առ երկրորդ հոլովումն վերաբերին, տէ ս անդէն:

3. 108v–10r Chapter III: About the Pronoun

Գլուխ Գ. Յաղագս դերանունն – Դերանուն է, որ փոխանակ անուն եղեալ, զհաւաստի եւ զորոշեալ դէմ առնշանակէ... բարդ. որպէս՝ իմային, քոյին:

4. 110r–24r Chapter IV: About the Verbs

Գլուխ Դ. Յաղագս բայի – Բայ է մասն բանի, որ զեզականս եւ զժամանակս ունի, բայց զհոլովս ոչ ընդունի... ու պահելով զլինն. որպէս՝ թողուլ, թողլոյ, թո[ղ]լով եւ այլն:

5. 124r–9r Chapter V: About the Participles

Գլուխ Ե. Յաղագս ընդունելութեանց – Ընդունելութիւն է մասն բանի, որ եւ զհոլովս եւ զժամանակս ընդունի... իսկ ուսած վերջացեալքն միշտ են գոյականք. որպէս՝ Աստուած, հայցուած, ստեղծուած:

6. 129v–30r Chapter VI: About the Preposition

Գլուխ Զ. Յաղագս նախադրութեան – Նախադրութիւնն է մասն բանի, որ յայլոց մասանց բանի կամ զատուցեալ կամ բաղադրեալ... յաղագս զատուցեալ նախադրութեանցն գտցես ի շարադրութեան գրգին:

7. 130v–2v Chapter VII: About the Adverb

Գլուխ Է. Յաղագս մակբայի – Մակբայն է մասն բանի, որ բառից առադրեալ, զնոցին նշանակութիւնն բացատրէ եւ որոշէ... երբեմն գիրն օփոխի յա կամ Ե. որպէս՝ յունարէն, հայերէն:

8. 132v–3r Chapter VIII: About the Interjection

Գլուխ Ը. Յաղագս միջարկութեան – Միջարկութիւնն է մասն բանի, որ զգանազան իղձս ոգոյ նշանակէ եւ ունի զբազմակերպ նշանակութիւնս... յորդորական. որպէս՝ տէհ, օն:

9. 133r–4r Chapter IX: About the Conjunction

Գլուխ Թ. Յաղագս շաղկապի – Շաղկապն է մասն բանի, որ զայլ մասունս բանի շաղկապէ եւ կարգաւորէ... միջինք կամ հասարակքն են, որք է՝ ւ նախադրին, է՝ ւ սորադրին բառիցս. որպէս՝ իսկ, ուրեմն եւ այլն:

C. 134r–83v Part III: About the Syntax of eight Parts of Speech

Գիրք երկրորդ (=երրորդ). Յաղագս շարադրութեան ութից մասանց բայի

1. 134r–7v Chapter I: About the Agreement

Գլուխ Ա. Յաղագս համաձայնութեանց – Համաձայնութիւնք են չորք. առաջինն է անուան ընդ բային... որ է պատկերս կայսեր:

2. 137v–43r Chapter II: About the Agreement of the Noun

Գլուխ Բ. Յաղագս շարադրութեան անուան - Երկուք գոյական կամ երկուք ածական անուանք ոչ շարադրին ի բանի ընդ նոյն հոլովի առանց շաղկապի... ամենասուրբդ ի մեղաց:

3. 143r–5r Chapter III: About the Agreement of the Pronoun

Գլուխ Գ. Յաղագս շարադրութեան դերանուան – Դերանուանքն նախագաղափառք սեռական հոլովին՝ իմ, քո, իւր, իւրեանց, մեր, ձեր... եկի առ Պետրոս եւ առ հայր նորա, եւ ոչ ասի՝ առ հայր իւր:

4. 145r–152v Chapter IV: About the Agreement of the Verb

Գլուխ Դ. Յաղագս շարադրութեան բայի – Բայն գոյական ոչ միայն յառաջ, այլեւ զկնի իւր զանուականն խնդրէ... լծեցէ՛ք զերինջսն ի սայլին:

5. 152v–4v Chapter V: About the Agreement of the Passive Verb

Գլուխ Ե. Յաղագս շարադրութեան կրաւորական բային – Կրաւորական բայն յառաջ իւր զանուանական հոլովն եւ զկնի իւր զառողականն պահանջէ... թափեցան ձկունքն ի ծովն:

6. 154v–8v Chapter VI: About the Agreement of the Middle Verb

Գլուխ Զ. Յաղագս շարադրութեան չեզոքական բային – Առաջին կարգ չեզոքականաց. ամենայն չեզոքական բայ, մանաւանդ, գոյական եւ բաձարձակն յառաջ եւ ետ իւր զանուանականն ունիլ կարէ... յերիվարս ոչ հեծցուք:

7. 159r Chapter VII: About the Agreement of the Passive Verb

Գլուխ Է. Յաղագս շարադրութեան հասարակ բային – Սակաւ բայք առ հայս գտանին հասարակք, որք զներգոյականն եւ զկրաւորականն ունիցին զնշանակութիւն... այսօր ծնաւ յամուլ յարգանտէ:

8. 159r–62r Chapter VIII: About the Agreement of the Active Verb

Գլուխ Ը. Յաղագս շարադրութեան ձայնակրական բային – Զսեռական հոլովն ոչ որ բայ ձայնակրական ըստ ինքեան պահանջէ... որ նստիս յաթոռ փառաց:

9. 162r–3v Chapter IX: About the Agreement of the Impersonal Verb

Գլուխ Թ. Յաղագս շարադրութեան անդէմ բայից – Բայն անդէմ կոչի այն, որ միայն զերրորդ դէմն եզական թուոյն ունի եւ զայլ դէմսն ոչ ունի... զի լինի եւ կատարի, զօր խօսեցան:

10. 163v–7v Chapter X: About the Ordinary Agreement of the Verbs

Գլուխ Ժ. Յաղագս հասարակ շարադրութեան ամենայն բայից – Զյատուկ շարադրութենէ բայից մինչեւ յայս վար ասացաք, այսուհետեւ զհասարակ շարադրութենէ, որ ամենայն բայից պատահիլ կարէ, ասելոց ենք... զայլն տէ ս ի նախադրութիւնն յաղագս հոլովմանց:

11. 167v–8v Chapter XI: About the Agreement of the Indefinite Verbs

Գլուխ ԺԱ. Յաղագս շարադրութեան անորոշական բայի – Անորոշական բայք զկնի իւրեանց պահանջեն զնոյն հոլովս, զորս որոշականքն... երանելի է տալն, քան առնուլն:

12. 168v–70r Chapter XII: About the Agreement of the Participle

Գլուխ ԺԲ. Յաղագս շարադրութեան դերբայից – Խրատ Ա. Դերբայքն զհոլովս իւրեանց բայիցն ընդունին... ընդ հանգչիլ Շապուհոյ ի պատերազմաց, եւ ի գնալն Տրդատայ ի Հոմ:

13. 170r–1v Chapter XIII: About the Agreement of the Participle

Գլուխ ԺԳ. Յաղագս շարադրութեան ընդունելութեանց – Ընդունելութիւնք զնոյն հոլովս ունին, զորս բայքն, որոց ելանեն... բայց արդ ընտրելի է քեզ մի յայցանէ:

14. 171v–5v Chapter XIV: About the Agreement of the Prepositions

Գլուխ ԺԴ. Յաղագս շարադրութեան նախադրութեանց – Խրատ Ա. Բայք բացաւրիւնակք թէպէտ ընդ ինքեանց անհոլովք են, սակայն նախադրութեանցն օժանդակութեամբ զհոլովս առնուն... շուրջ յամենայն սահմանս նորա:

15. 175v–8v Chapter XV: About the Agreement of the Adverb

Գլուխ ԺԵ. Յաղագս շարադրութեան մակբայի – Խրատ Ա. Ահա, ահաւասիկ, ահաւաղիկ, ահաւանիկ եւ այլ նմանք զանուանական հայցեն... երանի թէ ոչ էաք:

16. 178v–9r Chapter XVI: About the Agreement of the Interjection

Գլուխ ԺԶ. Յաղագս շարադրութեան միջարկութեան - Ա զկոչական առնու. Մեւ. Ե. Ա՛ շուն, ա՛ յոպէս իօսիս... վա՛ շ ինձ, զի ջեռայ:

17. 179r–80r Chapter XVII: About the Agreement of the Conjunction

Գլուխ ԺԷ. Յաղագս շարադրութեան շաղկապի – Խրատ Ա. Շաղկապք շաղկապականք եւ տրոհականք, յորժամ առ նոյն բայն պատկանին, զմմանիս հայցեն հոլովս... սակայն էարկ զիս ի բանտին:

18. 180r–1r Chapter XVIII: About the Diction

Գլուխ ԺԸ. Յաղագս առոգանութեան – Առոգանութիւնն է, որով արտաբերութիւնն կառավարի եւ չափաւորի... կամ երկարն սուղ, եւ սուղն՝ երկար:

19. 181v–3v Last chapter (=XIX): About the Punctuation

Գլուխ վերջին (=ԺԹ.) Յաղագս կետից – Որպէս շնչառութեամբ զբանն իօսելով տրամատենք... որպէս տարբերութիւն, որ առանց ենթամնայի գրի: Ի լրումն արհեստիս քերթողութեան հարկ էր աստանօր եւ զբանաստեղծութենէն ըստ ոճոյ հայոց լեզուին շարագրել, բայց զի գործս այս զերկար ժամանակ պահանջէ եւ իմ գոլով զբազմօր պանտաղեցեալ, բաւական լիցի ուսումն աս իրին շարադրեալն յայլոց: Եւ այսքանս ի փառս նորին, յորմէ ամենայն սուրբ, բարիք եւ պարգևք կատարեալք իջանեն, բաւականեցի: Վերջ:

COLOPHON ABOUT THE TIME OF WRITING
BY THE SCRIBE

183v It was rewritten by Martiros Senienc by the son of Agsent at the city Stanislavov on 1726 and on 1176 of the Armenian era (=1726) on 14 february, on Thursday.

Գրեցաւ ձեռամբ Ագսենտի որդոյ բան Մարտիրոսի Սէնիենց ի Սդանիալաւօվ քաղաքին թ՛՛ին Փր[կչի]. 1726 եւ Հայոց ՌՃՀԵ. (1726) ի փետր[ուարի] 14 ըստ լատին, օրն հինգշաբթի:

STAMP: at the glued paper on the lining A. “Bibliotheca / regiae canonice / Strahov-Pragae / Num 536 / Sign D.C.V.8.”.

ANNOTATION: 2v “536”. At the glued paper on the banding B. “D.C.V.8.”.

TABLE OF THE TRANSMISSION FROM ARMENIAN

Ա ա – A a	Կ կ – K k	Ս ս – S s
Բ բ – B b	Հ հ – H h	Վ վ – V v
Գ գ – G g	Ձ ձ – J j	Տ տ – T t
Դ դ – D d	Ղ ղ – Ł ł	Ր ր – R r
Ե ե – E e	Ճ ճ – Č č	Ց զ – C' c'
Զ զ – Z z	Մ մ – M m	Ի ի – W w
Է է – Ē ē	Յ յ – Y y	Փ փ – P' p'
Ը ը – Ө ө	Ն ն – N n	Ք ք – K' k'
Թ թ – T' t'	Շ Շ – Š š	Օ օ – Ō ō
Ժ ժ – Ž ž	Ո ո – O o	Ֆ ֆ – F f
Ի ի – I i	Չ չ – Ć ć	Ու ու – U u
Լ լ – L l	Պ պ – P p	
Խ ք – X x	Ջ յ – J j	+ւ – ew
Օ օ – C c	Ռ ռ – Ř ř	

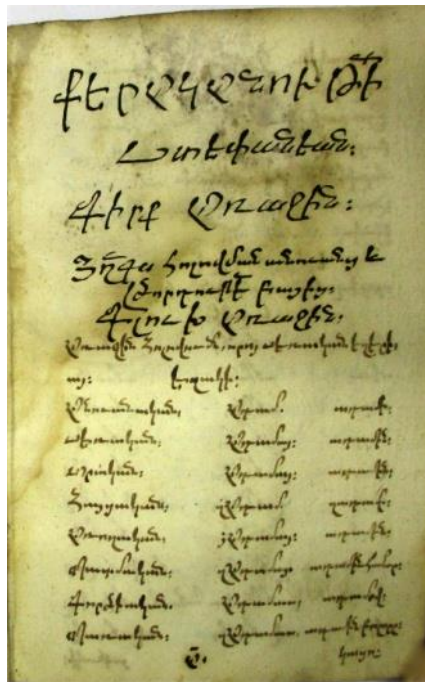

Figure 1. The title of the Stephanyan's Gramatice 1726, Stanislavov, scribe: Martiros Senienc
Bibliotheca regiae canonicae Strahov-Pragae, Num 536, Sign D.C.V.8.